

Komunikacja prawno-sądowa z perspektywy retoryki, stylistyki i tekstologii

IRENA SZCZEPANKOWSKA

(*Białystok*)

W niniejszym artykule zamierzam dokonać syntetycznego oglądu dotychczasowych ujęć badawczych, obejmujących sferę komunikacji prawno-sądowej, ze szczególnym uwzględnieniem takich dyscyplin, jak retoryka, stylistyka i tekstologia lingwistyczna. Proponowany przegląd ma służyć z jednej strony ukazaniu ciągłości pewnej tradycji badań nad stylem wypowiedzi realizowanych w obszarze komunikacji prawno-sądowej, a z drugiej – wskazaniu niedostatków w zakresie podejmowanej problematyki i stosowanych metod opisu. Celem jest także zarysowanie perspektywy dalszych badań, dla których inspiracją mogą być dokonania na gruncie genologii lingwistycznej oraz „nowej stylistyki”, korzystającej przede wszystkim z inspiracji pragmatyngwistycznych (teorii aktów mowy) i kognitywnych.

1. Miejsce dyskursu prawno-sądowego w różnych teoriach komunikacji społecznej

Mówiąc o komunikacji prawno-sądowej, mam na myśli interakcje językowe realizujące się przede wszystkim w sferze prawodawstwa i sądownictwa. Zgodnie z XX-wieczną tradycją jest ona postrzegana przez językoznawców, zwłaszcza na gruncie słowiańskim, jako część szerszego i wielorako zróżnicowanego obszaru komunikacji, którego zasięg wyznacza dominacja jednego z tzw. społecznych stylów funkcjonalnych. Ze względu na nadrzędną funkcję wypowiedzi (informacyjno-regulującą i performatywną) oraz takie dominanty stylistyczne, jak: oficjalność, dyrektywność, bezoosobowość, szablonowość określa się go najczęściej

jako *styl urzędowy, urzędowo-kancelaryjny* lub *administracyjny* i przeciwstawia pozostałym odmianom stylowym: potocznej, naukowej, artystycznej i publicystycznej¹. Za obszar oddziaływania stylu urzędowego uważa się w tym modelu nie tylko (a nawet nie przede wszystkim) sferę prawodawstwa i sądownictwa, ale także interakcje komunikacyjne w administracji państwowej (dawniej również kościelnej), w dyplomacji, w sejmie; na posiedzeniach rad miejskich itp., a więc w szeroko rozumianej sferze stosunków urzędowych, które narzucają ich uczestnikom oficjalny charakter wypowiedzi, zarówno mówionych, jak i pisanych. W tak szeroko pojętym urzędowym stylu języka mieści się również styl aktów prawnych oraz styl wypowiedzi prawniczych realizujących różne akty stosowania prawa. Niektórzy badacze, dostrzegając zróżnicowanie funkcji i form wypowiedzi w ramach tej odmiany stylowej, skłonni są podkreślać pewną odrębność prawnej sfery komunikacji, co odzwierciedla się w propozycji podziału stylu urzędowego (zob. Wojtak 1993: 147) na styl wypowiedzi kancelaryjnych (urzędowo-kancelaryjny) i styl aktów prawnych (prawno-urzędowy). Abstrahując w tym miejscu od innych problemów związanych z kwalifikacjami tzw. stylu urzędowego (wróć do nich w dalszej części artykułu), zwracam uwagę na samo umiejscowienie sfery prawno-sądowej w różnych modelach komunikacji społecznej, związanych z odmiennymi perspektywami badawczymi. W ujęciu stylistyki funkcjonalnej wyprofilowana jest sfera regulowana prawem, tj. kontakt między obywatelem a urzędem, a zarazem perspektywa przeciętnego członka współczesnego społeczeństwa, który styka się częściej z przedstawicielami administracji (i przede wszystkim z ich tekstami: zarządzenia, listy urzędowe, umowy itp.) niż z prawodawcami i sędziami.

Inny punkt widzenia na interesującą nas sferę komunikacji przyjmują prawnoznawcy, którzy kategoryzują ją ze względu na rangę wypowiedzi (zakres i moc ich oddziaływania). Z tego punktu widzenia zdecydowanie wyprofilowana jest sfera tworzenia prawa, a więc wszelkie akty prawodawcze. Wypowiedzi w obszarach stosowania prawa, jak sądownictwo i administracja, oraz inne rezultaty działalności prawników (wykładnie, ekspertyzy, analizy dla celów dydaktycznych itp.) są

1 Występujący w pracach polskich autorów, którzy zajmują się typologią odmian polszczyzny historycznej i współczesnej, pod nazwami: *kancelaryjny, urzędowy, urzędowo-kancelaryjny, oficjalny, regulująco-komunikujący, administracyjny* lub *prawno-administracyjny* (zob. Klemensiewicz 1961, Furdal 1973, Wilkoń 1987, Markowski 1992, Wojtak 1993, Gajda 2001, Malinowska 2001), styl ten jest zazwyczaj charakteryzowany w opozycji do stylu potocznego i artystycznego, ze zwróceniem uwagi na podobieństwo pewnych cech stylowych odmiany urzędowej i naukowej (zob. Kurkowska, Skorupka 1959; Skubalanka 1984, Wojtak 1993).

postrzegane jako teksty wtórne w stosunku do aktów legislacyjnych i włączane w szeroko rozumianą sferę komunikacji „okołoprawnej”, która obejmuje także oscylujące wokół tematyki prawnej dyskursy polityczne i publicystyczne (zob. Zieliński 1999). Przedmiotem zainteresowania prawników nie są jednak w szerszym zakresie, jak dotąd, zachowania komunikacyjne w sferze prawno-sądowej ani stylowe właściwości wypowiedzi, ale prawo jako względnie autonomiczna sfera świadomości i praktyki kulturowej. Składa się na nią historycznie ukształtowany, złożony system pojęć i wartości społecznych – wyrażanych za pomocą tworzonego przez specjalistów zasobu terminów – oraz zbiór konwencji formułowania wypowiedzi, których centralną funkcją jest stanowienie norm kształtujących i regulujących życie społeczne. Konsekwencją takiego właśnie traktowania prawa jest wyodrębnienie swoistego dla tej sfery praktyki społecznej „języka prawnego” jako przedmiotu badań, co ma na celu jego doskonalenie, nie tyle ze względu na potrzeby adresatów prawa, ile pod kątem uczynienia z tego języka precyzyjnego narzędzia legislatorów i osób stosujących prawo (sędziów, prawników, urzędników). Prawnikom skupiają się więc bardziej na strukturalnych (systemowych) właściwościach języka naturalnego, służącego wyrażaniu norm prawnych, niż na pragmatyczno-komunikacyjnych aspektach funkcjonowania wypowiedzi prawnych i prawniczych.

Nie można zapominać o historycznym kontekście komunikacji społecznej, a z tego punktu widzenia ważne wydaje się ujęcie zagadnienia na gruncie retoryki, która od starożytności do niemal końca XIX wieku była najważniejszą teorią komunikacji słownej w społeczeństwie europejskim. Już w pierwszym opracowaniu sztuki retorycznej pióra Arystotelesa znajdujemy rozróżnienie tzw. rodzajów wymowy (*genera dicendi*) ze względu na postawę mówcy, charakter tematu i typ odbiorcy. Obok rodzaju doradczego (*genus deliberativum*), popisowego (*genus demonstrativum*) wyróżnia się rodzaj sądowy (*genus iudiciale*), a w jego obrębie dwa gatunki: mowy oskarżycielskie i obrończe jako najważniejszy przedmiot teorii i praktyki retorycznej (zob. *Retoryka*, ks. I, rozdz. 10; według wydania polskiego: Arystoteles: 2009. 82 i n.). Z punktu widzenia retoryki zatem mowa dowodząca winy lub niewinności oskarżonego, wygłaszana w sądzie (dawniej odbywanym zawsze w obecności licznego audytorium) reprezentuje osobny gatunek, niemający wiele wspólnego z innymi wypowiedziami w sferze prawno-sądowej i kancelaryjnej. Arystoteles uznawał przepisy prawa (ustawy), zeznania świadków, umowy, przysięgi itp. za „nieretoryczne środki przekonywania” (Arystoteles 2009: 99), tj. takie, które mówca powinien brać pod uwagę i umiejętnie wykorzystywać we własnej argumentacji, ale zarazem niemające walorów retorycznych

(tj. perswazyjnych, estetycznych itp.). Przedmiotem kodyfikacji z punktu widzenia reguł sztuki retorycznej były mowy sądowe (*accusatio* lub *defensio*), których podobieństwo do mów politycznych (mieszczących się zasadniczo w ramach rodzaju doradczego) było przez filozofa dostrzeżone i rozważane.

Jak zatem można wywnioskować z tego wstępnego i wybiórczego przeglądu, sfera komunikacji społecznej może być różnie kategoryzowana. Wskazane różnice zależą od czynników związanych z daną sytuacją społeczno-kulturową lub z potrzebami i założeniami konkretnej teorii naukowej. Warto je bliżej rozpatrzyć w związku z tym, jakie konsekwencje dla językowego (zwłaszcza stylistycznego) oglądu interesującej nas sfery komunikacji i konkretnych jej przejawów (tekstów) niosą poszczególne ujęcia teoretyczne, także w perspektywie historycznej.

2. Tradycja retoryki (do końca XIX wieku)

Zacząć wypada od retoryki, której współczesna stylistyka i w ogóle lingwistyka wiele zawdzięczają. Wybór wymowy sądowej na przedmiot rozważań retorycznych wiązał się z samą istotą teorii retorycznej, która – jak to ujmuje Jerzy Ziomek – „była kodeksem agonu: przez agon rozumiemy wszelkiego rodzaju współzawodnictwo, walkę i wyścig. Retoryka jest więc agonem słów i myśli, a stawką w agonie jest domniemana sprawiedliwość” (Ziomek 2000: 18–19). W mowach rodzaju sądowego, które zmierzają do rozstrzygnięcia racji dwu stron w kategoriach: *iustum* – *iniustum* (tj. słuszna – niesłuszna lub prawna – nieprawna, ewentualnie: sprawiedliwa – niesprawiedliwa), celem mówcy jest pokonanie przeciwnika; spór jest więc szczególnie wyostrojony w porównaniu z mowami doradczymi i popisowymi, w których perswazja wspiera się na opozycji między pożytecznym a niepożytecznym (*utile* – *inutile*) oraz zacnym a haniebnym (*honestum* – *turpe*). Przy czym w przypadku realizacji *genus demonstrativum* mamy do czynienia raczej z popisem oratorskim (krasomówczym) niż z realnym sporem. Wymowa sądowa byłaby więc prototypową realizacją zasad retorycznego agonu. Jej opanowanie pozwalało mówcy na swobodny udział w szeroko rozumianym życiu publicznym, które szczególnie w warunkach demokracji było zdominowane przez spór wewnątrz wspólnoty obywatelskiej, zastępujący walki fizyczne.

Taka sublimacja była możliwa tylko w ramach rozwiniętej kultury prawnej. Jej istnieniem w czasach demokracji ateńskiej (w IV i V w. p.n.e.) tłumaczy się poważną rolę retoryki z jej koncepcją wymowy sądowej jako najważniejszego rodzaju oratorskiego, pozwalającego mówcy najpełniej wykorzystać wszelkie środki per-

swazji retorycznej. Otóż praktyka starożytnych oratorów, którzy stworzyli wzorce wymowy sądowej (pierwszymi byli Tejzjasz z Syrakuz w V wieku p.n.e. oraz Antyfon z Aten w IV wieku p.n.e.), a przede wszystkim późniejszy dorobek oratorski słynnego adwokata rzymskiego Cycerona oraz prace kodyfikacyjne Kwintyliana (I w. n.e.) dlatego były tak istotne w rozwoju nauki retorycznej, że przyczyniały się do wykształcenia erystyki jako sztuki prowadzenia sporu. Ścisłe połączenie wymowy sądowej z teorią argumentacji dialektycznej znalazło odzwierciedlenie w koncepcji Kwintyliana, który w rozdziale dotyczącym struktury mowy sądowej (*Institutiones* ks. III, rozdz. 9)² wyróżnia na poziomie *inventio* następujące jej części: *exordium* (wstęp mający na celu pozyskanie przychylności słuchaczy); *narratio* (tj. przedstawienie stanu rzeczy); *probatio* (argumentację, czyli dowodzenie); *refutatio* (odparcie zarzutów); *peroratio* (zakończenie, epilog). Choć Kwintylian odnosi ten podział do mowy sądowej, przyjęto go również dla innych rodzajów oratorstwa, jako uniwersalny model wytwarzania tekstu perswazyjnego.

Zarówno w okresie starożytnym, jak i w epoce nowożytnej (przynajmniej jeszcze w XVI wieku) popularne były tzw. kontrowersje (łac. *controversiae*), czyli ćwiczenia w konstruowaniu mów obrończych i oskarżycielskich na fikcyjne tematy sądowe. Przeciwnicy odgrywali rodzaj dramatu procesowego, ucząc się stosowania metody dialektycznej w dowodzeniu i zbijaniu argumentów przeciwnika oraz uzasadniania i krytyki ustaw czy posługiwania się utartymi zdaniem (Korolko 1990: 148). Najważniejszy w mowie sądowej jest poziom argumentacji. W klasycznej retoryce rozbudowano teorię dowodów, przede wszystkim erystycznych sylogizmów. Efekty stylistyczne schodziły na drugi plan: w koncepcji Arystotelesa *genus iudiciale* jest najbardziej oszczędnym w stosowaniu środków artystycznych rodzajem oratorstwa, ale już Cyceron swobodnie łączy argumentację sądową z ozdobnym stylem pokazowym, np. w mowie obrończej poety Liciniusa Archiasa *Pro A. Licinio Archia poeta oratio*³ (zob. na ten temat: Ziomek 2000: 63–64), ukazując możliwości zespolenia argumentów z figurami (tropami) stylistycznymi, takimi jak metafora, metonimia, amplifikacja.

Nowożytny rozwój retoryki, wytyczony w XVI wieku przez Pierre'a de la Ramée, poszedł, jak wiadomo, w stronę rozdzielenia sztuki wymowy od dialektyki i gramatyki, z którymi była przez wiele wieków ściśle związana jako jedna z elementarnych dyscyplin nauczania (tzw. *trivium*) w systemie siedmiu sztuk wyzwolonych. Ograniczenie retoryki do poziomu elokucji i pronuncjacji, tj. ćwiczenia

2 Tekst w wersji łacińskiej dostępny na stronie: <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html>

3 Ibid.

doboru figur retorycznych i wykonania mowy w oderwaniu od inwencji i dyspozycji, obejmujących dobór i systematykę argumentów, spowodowało pewną marginalizację rodzaju sądowego jako przedmiotu retoryki. Mimo iż powszechnie naśladowanym wzorem perswazji retorycznej pozostały mowy Cyncerona, reprezentujące zasadniczo *genus iudiciale*, w teorii retorycznej, którą ilustrują podręczniki wymowy od XVI do XIX wieku, były one wykorzystywane głównie do egzemplifikacji figur stylu, a nie – dialektycznej argumentacji.

Większe znaczenie miał natomiast sam model sporu sądowego (wraz z jasno określonymi rolami uczestników, rytuałami komunikacyjnymi, wzorami argumentacji i językiem prawniczym) w praktyce życia publicznego – zwłaszcza w warunkach demokracji, jaka panowała na przykład w okresie Rzeczypospolitej polsko-litewskiej (od XVI do XVIII wieku). Rozprawa sądowa funkcjonowała jako prototyp interakcji komunikacyjnej w sferze publicznej⁴. Sprzyjał takiemu przeniesieniu ścisły związek sądowych rytuałów komunikacyjnych z życiem codziennym obywateli, wśród których powszechna była znajomość prawa i języka prawniczego, zwłaszcza szablonowych formuł, używanych w sądzie (więcej na ten temat zob. Szczepankowska 2005). Nie tylko rozprawa sądowa dostarczała wzorów zachowań w sferze stosunków pozaprawnych. Wzorce kształtowania wszelkiego rodzaju tekstów normatywnych czerpano z popularnych i obecnych w księgozbiorach szlacheckich kodeksów, zwłaszcza tłumaczonych od XVI wieku zbiorów ustaw. Popularne były słowniki terminów prawnych, indeksy, zbiory tekstów, takich jak orytle, przysięgi, umowy itp. Niemałe znaczenie dla upowszechnienia znajomości prawa miał udział obywateli w pełnieniu funkcji urzędowych, także sądowych. Edukację prawną traktowano jako ważną część nauki moralnej i wychowania obywatelskiego. Znajomość podstaw teoretycznych predysponowała absolwentów szkół średnich do podejmowania zajęć w palestrze.

Dyskurs prawny jest silnie obecny w tekstach artystycznych, co nie dziwi, zważywszy na to, że wielu pisarzy i poetów pełniło ważne funkcje publiczne, nierzadko zdobywało wykształcenie prawnicze na poziomie uniwersyteckim. Tekstom artystycznym często nadawano formy zaczerpnięte z *genus iudiciale* (w ramy sporu sądowego ujęta jest na przykład słynna *Krótką rozprawą między Panem, Wójtem*

4 Świadczy o tym opinia badacza systemu edukacyjnego w szkołach zakładanych przez Komisję Edukacji Narodowej jeszcze w XVIII w. „Niekiedy posuwano się pod tym względem [tj. w przenoszeniu wzorów zachowania z sądu do innych interakcji] może zbyt daleko. We formę procesu sądowego ubierano, np. takie spory, które dotyczyły kwestyj czysto literackich lub etyczno-moralnych” (Dąbkowski 1915: 93).

a *Plebanem* Mikołaja Reja, a także akcja Mickiewiczowskiej epopei *Pan Tadeusz*, której osią konstrukcyjną jest spór o zamek między zwaśnionymi rodami Horeszków i Sopliców), bądź umieszczano w nich elementy dyskursu prawniczego: w tragedii (np. Słowackiego) – sceny sądu nad zbrodniarzem; w komedii (Wybickiego, Fredry) – perypetie związane z rozstrzygnięciem sporów majątkowych i granicznych.

Bardzo intensywnie rozwijał się także dyskurs okołoprawny, związany z życiem politycznym, upowszechniany w ulotnych pismach, obszernych wstępach do kolejnych wydań kodeksów prawnych, a następnie w publicystyce. Wystarczy tutaj przypomnieć jeszcze łacińskie rozprawy Andrzeja Frycza Modrzewskiego czy Stanisława Orzechowskiego (tego ostatniego także w języku polskim), słynne dialogi Łukasza Górnickiego, a następnie obszerną publicystykę oświeceniową: Stanisława Konarskiego, Andrzeja Zamoyskiego, Józefa Wybickiego, Stanisława Staszica, Hugona Kołłątaja i innych. Ich teksty w większości oscylowały wokół zagadnień stanowienia i stosowania prawa.

Z intensywną obecnością dyskursu prawniczego w codziennej komunikacji oraz w twórczości artystycznej i wypowiedziach publicystycznych nie korespondował rozwój refleksji teoretycznej, zwłaszcza stylistycznej, nad wypowiedziami prawno-sądowymi. Nie rozważano tych zagadnień w ramach nowożytnej retoryki, która ograniczała się do katalogowania figur stylu, poszukując wzorców i pola do ich praktycznego wykorzystania raczej w twórczości artystycznej oraz w wypowiedziach mieszczących się w ramach rodzaju doradczego i popisowego a nie sądowego. Wpływ stylu retorycznego widać, nie tylko w konstrukcji mów sądowych, ale także w tekstach normatywnych, w których – przynajmniej do końca XVIII wieku – rozbudowana jest warstwa perswazyjna, zarówno w postaci tzw. preambuł do ustaw prawnych, jak i w sformułowaniu samego przepisu prawnego (zob. Szczepankowska 2007). Już jednak w XVII wieku angielski filozof Francis Bacon postulował zerwanie z tradycją perswazyjnego kształtowania tekstu prawnego, dowodząc, że prawodawca nie powinien się tłumaczyć ani też pouczać i przekonywać adresatów prawa, lecz stanowczo wyznaczać pewne sposoby postępowania. Wszelkie wstępy wyjaśniające motywy stanowionego prawa uważał za niepotrzebne: *...prologi evitentur et lex incipiat a iussione* (aforyzm 69 według wydania: Bacon 1858–1861: 160).

Refleksji filozoficznej nad przedmiotem prawa i celem działań legislacyjnych nie towarzyszyło jednak systematyczne i celowe kształtowanie wzorców strukturalno-stylowych różnego rodzaju wypowiedzi prawnych. Modele gatunkowe wykonywały się w praktycznej działalności jurystów: poszczególne realizacje tekstowe

czynności prawnych były przedmiotem zbiorczych zestawień, które przyczyniały się do ujednocnienia alternatywnych propozycji i do konwencjonalizowania się cech gatunkowych. Właściwie przed XX wiekiem nie dopracowano się jednak podręczników redagowania tekstów prawnych. Wywodząca się z retoryki teoria dowodzenia stanowiła już osobny przedmiot refleksji – nie retorycznej, ale filozoficznej, a przede wszystkim logicznej, niezwiązanej ściśle z dyskursem prawnym, choć wykorzystywanej przez prawników zajmujących się teorią normy prawnej. Trzeba tu bowiem podkreślić, że już na gruncie prawa rzymskiego zajmowano się sprawami wykładni, czyli mówiąc inaczej, interpretacji przepisów prawa.

Z tej praktyki, pozostającej w niezbyt silnym związku z rozwojem retoryki, wyrasta późniejsza refleksja przede wszystkim nad znaczeniem predykatów modalnych (tzw. logika deontyczna), a także koncepcja „definicji legalnych” i wszelkich wypowiedzi, za których pomocą prawodawca projektował rozumienie określonych pojęć przez odbiorców. Najwybitniejsi prawnicy i komentatorzy tworzyli słowniki terminów – nazw instytucji prawnych, najpierw łacińskich, a następnie ich odpowiedników z poszczególnych języków narodowych. Był to najważniejszy do XIX wieku obszar refleksji nad językiem prawnym, uprawiany zasadniczo przez teoretyków prawa i historyków. Nazwy instytucji prawnych stanowią pokaźny zasób słownictwa ogólnego, rejestrowanego przez leksykografów – w szerokim zakresie słownictwo takie zostało uwzględnione w *Słowniku języka polskiego* S. B. Lindego (wyd. 1854–60). Brak natomiast do końca XIX wieku (przynajmniej na gruncie polskim) szerszych rozważań nad stylem wypowiedzi prawnosądowych czy w ogólniejszym ujęciu – urzędowych, wyjąwszy krótkie wzmianki na temat rodzaju sądowego w podręcznikach sztuki wymowy, a także pojawiające się niekiedy w komentarzach prawniczych ogólne spostrzeżenia na temat zasad techniki prawodawczej, obejmujące także niektóre kwestie stylistyczne i poprawnościowe (zob. Szczepankowska 2004a).

3. Stan i perspektywy badań interdyscyplinarnych: z pogranicza stylistyki, genologii lingwistycznej i prawoznawstwa

W XIX wieku nastąpił, ostateczny upadek retoryki i w ogóle łacińskiego wykształcenia. Dziedzictwo sztuki wymowy – obejmujące zasadniczo dorobek teorii elokucji, a więc ten dział, który łączył się z poetyką – stanowi podstawę XX-wiecznej stylistyki literaturoznawczej, której przedmiotem jest styl tekstów artystycznych. Narodziny stylistyki jako dyscypliny w obrębie językoznawstwa wiążą się przede wszystkim z pracami geneńskiego uczonego Charles’a Bally’ego-

go, który stawiał przed nią zadanie rekonstrukcji środków ekspresji językowej. Sfera komunikacji prawno-sądowej nie była w każdym razie przedmiotem zainteresowania stylistyki nastawionej na badanie stylów indywidualnych pisarzy lub mówców pod kątem sposobów i środków osiągania jakości estetycznych oraz celów ekspresywno-impresywnych. Dopiero orientacja badawcza, wywodząca się ze szkoły czeskich strukturalistów (R. Jakobson, B. Havránek, V. Mathesius, J. Mukařovský), rozwinięta zwłaszcza przez rosyjską szkołę stylistyki funkcjonalnej⁵, zaowocowała wyodrębnieniem tzw. społecznych stylów funkcjonalnych, zwracając uwagę badaczy na całokształt komunikacji członków danej społeczności oraz na uwarunkowanie sposobów kształtowania wypowiedzi typem sytuacji nadawczo-odbiorczej oraz celem interakcji.

Powiązanie kategorii stylu ze skonwencjonalizowanym wyborem środków językowych, dokonywanym ze względu na funkcję wypowiedzi, pozwoliło wyodrębnić tzw. styl urzędowy jako funkcjonalną odmianę języka literackiego, obsługującą dziedzinę zinstytucjonalizowanych kontaktów społecznych i realizowanych za pomocą wypowiedzi takich, jak: zarządzenia administracyjne, instrukcje, przepisy, podania do władz i inne pisma urzędowe. Tak scharakteryzowanej odmianie funkcjonalnej przypisano m.in. szablonowość jako dominantę stylową (obok takich cech, jak: oficjalność, bezosobowość, dyrektywność, nasycenie terminologią), co nie pozostało, jak się wydaje, bez wpływu na zakres zainteresowania badaczy tą odmianą komunikacji. Mimo że XX-wieczna stylistyka językoznawcza obejmuje z założenia – w przeciwieństwie do nowożytnej retoryki i teorii literatury – także nieartystyczne odmiany stylowe, w praktyce lingwiści także poświęcali najwięcej uwagi stylom osobniczym, zwłaszcza indywidualnym stylom twórców literatury. Oryginalny charakter dokonywanych przez nich wyborów w zakresie stylu wypowiedzi jest bowiem atrakcyjny również dla analityków ich twórczości – prowadzi do odkrywczych wniosków na temat możliwości wykorzystania środków, jakie oferuje system języka, przez jego indywidualnych użytkowników. Zdefiniowanie komunikacji w sferze urzędowej jako schematycznej, szablonowej, bezosobowej zniechęcało, jak sądzą, lingwistów do podejmowania bardziej szczegółowych badań, które w związku z powtarzalnością cech stylowych, mogłyby potwierdzać jedynie ogólnie przyjęte ustalenia. Koncepcja społecznych stylów funkcjonalnych zrywała, co prawda, z tradycją ograniczania zakresu badań

5 Na temat dorobku XX-wiecznej stylistyki słowiańskiej, zwłaszcza czeskiej i rosyjskiej, zob. Gajda 1992. Charakterystykę stylów funkcjonalnych z uwzględnieniem odmiany urzędowej zawierają m.in. prace: Mistrik 1975, Koźyna 1977.

stylistycznych do literatury pięknej, ale jeszcze długo nie zajmowano się konwencjonalnymi komunikatami w sferze urzędowej (to samo, notabene, dotyczy komunikacji potocznej).

Inną kwalifikacją wartościującą, która wpłynęła, moim zdaniem, na ograniczenie zainteresowań dotyczących „stylu urzędowego”, zwłaszcza w stylistyce uprawianej w XX wieku w warunkach politycznych tzw. demokracji ludowej, było narastające z czasem przekonanie, że jest on zasadniczo związany z dyskursem władzy, narzucanym społeczeństwu niejako przemocą i negatywnie wpływającym na pozostałe style funkcjonalne: artystyczny, potoczny, a zwłaszcza publicystyczny. Choć propaganda polityczna, opisywana również przez językoznawców, wiązała się przede wszystkim z językiem środków masowego przekazu, w warstwie stylowej przekazu dopatrywano się realizacji dominujących cech dyskursu urzędowego, który z tego względu był wręcz napiętnowany (jako styl niejako „destrukcyjny” w stosunku do pozostałych) przez kodyfikatorów, socjologów i innych świadomych uczestników komunikacji. Obserwacje przejawów stylu urzędowego zostały więc w znacznym stopniu podporządkowane celom kodyfikacyjnym, tj. wyeliminowaniu „urzędniczej nowomowy” z dyskursu publicznego, potocznego i artystycznego. Dwudziestowieczna stylistyka lingwistyczna skupiała się głównie na odmianach stylowych współczesnych języków ogólnonarodowych, toteż długa i obfitująca w dokumentację piśmienniczą historia stylu prawno-sądowego pozostawała długo na marginesie zainteresowania językoznawców. Teksty prawodawcze oraz wszelkie wypowiedzi prawnicze (także sądowe) mieściły się w szeroko rozumianym stylu urzędowym, ale nie były wyróżnionym obszarem badań nad tą odmianą stylową.

Oprócz wspomnianych wyżej czynników związanych z XX-wiecznymi koncepcjami stylu i stylistyki, ograniczenie zainteresowania urzędową sferą komunikacji wiązało się z tym, że instytucje prawne nowoczesnych społeczeństw znacznie się skomplikowały. Jednocześnie ograniczeniu czy wręcz wyeliminowaniu uległa powszechna edukacja w zakresie prawa i administracji, a co za tym idzie – nastąpiła specjalizacja komunikacji, zwłaszcza w obszarze prawno-sądowym. Jej kompetentnymi uczestnikami są dzisiaj jedynie specjalnie wyedukowani prawnicy. Styl zwany urzędowym jest również z tego względu raczej profesjolektem dyskursywnej wspólnoty prawników i biurokratów niż społeczną odmianą funkcjonalną języka ogólnego. Z powodu tej hermetyczności stał się też niezbyt wdzięcznym obiektem analiz z perspektywy lingwistyki preferującej – w zgodzie z dominującą tradycją strukturalistyczną – autonomizację przedmiotów i dyscyplin badawczych. Nie miała w tej sytuacji szans rozwinąć się współpraca języko-

znawców z teoretykami i historykami prawa, którzy intensywnie (zwłaszcza w XX wieku) rozwijali badania nad językiem prawnym, głównie nad językiem prawodawstwa. Analizy prawoznawcze mają wiele wspólnego z semantyką logiczną (szczególnie w zakresie znaczenia predykatów modalnych i zasad definiowania pojęć prawnych). W XX wieku zaadaptowały więc w pewnej mierze dorobek silnie powiązanego z logiką językoznawstwa strukturalnego, zwłaszcza w odniesieniu do takich zagadnień, jak wieloznaczność i synonimia nazw języka potocznego, a pewnym zakresie również – zagadnienie terminologizacji nazw potocznych.

Historycy zajmujący się w XIX i na początku XX wieku genezą instytucji i pojęć prawnych wykorzystywali dorobek etymologii. Na gruncie polskim poświęcone głównie historycznemu językowi prawnemu analizy językoznawców były do niedawna także skoncentrowane na zagadnieniach leksykalno-semantycznych (zob. Zajda 1990, Lizisowa 1995), a w znacznie mniejszym stopniu – stylistycznych (o kierunkach i zakresie badań nad językiem wypowiedzi prawnych i pisałam w osobnych tekstach zob. Szczepankowska 1999, 2004b: 35–39). Do lat 90. XX w. nie analizowano właściwie stylu poszczególnych rodzajów wypowiedzi urzędowych, mimo że z czasem zwrócono uwagę na wewnętrzną dyferencjację tej odmiany stylowej, a zwłaszcza – na wyodrębniający się i niezwykle zróżnicowany styl tekstów prawnych i prawniczych, reprezentujących ukształtowane wzorce gatunkowe. Nie opracowano jednakże typologii współczesnych gatunków prawnych czy urzędowych. Istotną przeszkodę stanowił brak perspektywy historycznej – badano genezę instytucji/pojęć prawnych, a nie wzorców gatunkowo-stylowych tekstu. Historyczne teksty reprezentujące szeroko rozumiany styl urzędowy analizowano w kontekście gramatycznych cech językowych właściwych danej epoce, regionowi i środowisku społecznemu. Analizy pod kątem pragmatyczno-stylistycznym są nielicznie reprezentowane (zob. Wiśniewska 1982, Dubisz 1983, Wojtak 1988, 1992, Wyderka 1990, 1991, Kość 1993, Lizisowa 2006). Niewiele uwagi poświęcono właściwościom stylu prawnego i prawniczego.

W obszarze zadań językoznawstwa stosowanego pozostaje czuwanie nad poprawnością tekstów urzędowo-prawnych, przeznaczonych do szerokiego rozpowszechnienia wśród użytkowników danego języka, nie tylko jurystów (por. Jadacka 1996, 2002; Malinowska 1999). W Polsce problem niezrozumiałości dyskursu prawno-administracyjnego jest jednak raczej zaniedbany, zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym. Dyskusje na temat sposobów ograniczenia niejasności tekstów prawnych i administracyjnych (wszelkiego rodzaju) angażują natomiast od dawna legislatorów i lingwistów w innych krajach, które dążą do tego, by „państwo prawa” było przede wszystkim zrozumiałe dla jak najszerszych rzesz

obywateli – zob. artykuły zgromadzone w niedawno opublikowanym zbiorze tekstów: Wagner i Cacciaguidi-Fahy (red.) 2008. Zwraca się przy tym uwagę na to, że zrozumiałość przepisów prawnych, dokumentów administracyjnych i tym podobnych tekstów zależy przede wszystkim od kompetencji językowej i redakcyjnej ich autorów oraz od umiejętności interpretacyjnych odbiorców, a więc od skutecznej edukacji (zob. Lötscher 2008). W związku z unifikacją systemów prawnych państw członkowskich UE oraz wydawaniem aktów prawa wspólnotowego prowadzone są również prace kodyfikacyjne nad ujednoczeniem wzorców tekstów prawnych na poziomie europejskim, na którym ścierają się poszczególne etnoretoryki dyskursu prawnego i różnicowane wzorce stylowe. Szczególnej wagi nabierają też problemy przekładu tekstów prawnych: kwestie tłumaczeniowe stanowią główny przedmiot postulowanej w XX wieku przez niektórych badaczy jurislinguistyki jako osobnej dyscypliny z pogranicza językoznawstwa i prawoznawstwa (zob. Pieńkos 1999). W ujęciu francuskiego językoznawcy Gérarda Cornu ta interdyscyplinarna dziedzina badań obejmuje – oprócz terminologii prawa – wypowiedzi prawne, analizowane pod kątem ich funkcji, struktury i stylu (Cornu 1990).

Od pewnego czasu również niektórzy prawoznawcy (zob. Gizbert-Studnicki 1986) rezygnują z pozytywistycznego pojmowania prawa jako zbioru norm obwarowanych sankcjami, wyrażanych w języku spełniającym najwyższe wymogi precyzji i logiki, na rzecz ujęcia realistycznego, traktując prawo – jak zauważa Stanisław Gajda – jako „zbiór aktów komunikacyjnych osadzonych w określonych sytuacjach społeczno-kulturowych” (Gajda 2004: 25). Takie socjo- i pragmalinguistyczne ujęcia preferowane są jednak głównie przez językoznawców, i to od niedawna. Trzeba tutaj podkreślić, że koncepcja społecznych stylów funkcjonalnych nie od razu przełamała dominujący w stylistyce paradygmat strukturalny, który przejawiał się w traktowaniu odmian stylowych jako w pewnym sensie abstrakcyjnych podsystemów języka ogólnego, a nie jako szczególnych sposobów organizacji wypowiedzi sprofilowanych ze względu na sytuacje, uczestników i cel interakcji. Zwrot pragmatyczno-komunikacyjny nastąpił dopiero pod wpływem teorii aktów mowy Johna L. Austina i Johna R. Searle’a, nowych modeli komunikacji społecznej oraz badań nad dyskursem i gatunkami wypowiedzi w ramach genealogii językoznawczej (na temat rozwoju tej ostatniej zob. Witosz 2005).

XX-wieczna stylistyka funkcjonalna skupiała się na kategoryzacji całego obszaru komunikacji obsługiwanej przez dany język etniczny ze względu na warunki społeczne, cel i charakter interakcji językowych. Najważniejsze w tym modelu było ustalenie rejestru funkcjonalnych i stylowych właściwości poszczególnych odmian języka. Stylistyka pragmatyczna natomiast obejmuje analizą poszczegól-

ne wypowiedzi, traktowane jako uporządkowane zespoły aktów mowy, poddające się typologizacji gatunkowo-stylowej. Taki cel badawczy sprawdza się doskonale w odniesieniu do zrytualizowanego obszaru komunikacji, jakim jest sfera prawa, sądownictwa i administracji, w której poszczególne intencje, działania i kompetencje komunikacyjne uczestników muszą być jasno formułowane, zarówno na poziomie normatywnym, jak i praktycznym, oraz ściśle powiązane z określonymi i zaaprobowanymi przez daną wspólnotę rytuałami komunikacyjnymi, niepozostawiającymi wiele miejsca na indywidualne odchylenia od szablonu strukturalno-stylowego⁶. Większy zakres wariantowości zachowań komunikacyjnych, również w sferze kontaktów oficjalnych, można zaobserwować w planie ewolucyjnym, gdyż zmiany wzorców tekstowych następują wraz z przemianami społeczno-kulturowych warunków funkcjonowania języka. Z tego samego powodu interesująco przedstawia się międzynarodowe zróżnicowanie danego typu dyskursu, choć trzeba podkreślić, że wiele reguł komunikacji prawno-urzędowej przekracza granice etniczne, przynajmniej w europejskiej przestrzeni komunikacyjnej. Niewielki jest jednak dorobek lingwistyki w zakresie badań porównawczych czy historycznych nad retoryką dyskursu urzędowego, choć badania w planie synchronicznym i ograniczonym do poszczególnych społeczności są zaawansowane⁷.

Na gruncie polskim powstało, zwłaszcza w ostatnim dwudziestolecu, wiele prac opisujących gatunkowe wzorce wypowiedzi urzędowej (por. Malinowska 1992, 2001) i prawnej – zajmowano się strukturą orytylu (Wojtak 1992), testamentu (Żmigrodzka 1997), przepisu prawnego (Lizisowa 1998). Scharakteryzowano także pod względem stylu (kompozycja, wzorce retoryczne) tekst Konstytucji 3 Maja (Dubisz 1983) oraz preambuły (Gizbert-Studnicki 1991). Opisanie wzorców tekstowych służą też powiązane z teorią aktów mowy opracowania typów wypowiedzi charakterystycznych dla danej skonwencjonalizowanej formy aktu prawnego czy urzędowego, przede wszystkim konstrukcji dyrektywnych (Gizbert-Studnicki 1983, Zieliński 1992, Malinowska 1994, Szczepankowska 2004b). Narzędzia lingwistyki tekstu posłużyły także do opisania interakcji złożonej z wielu rodzajów wypowiedzi tworzących rozprawę sądową (Rzeszutko

6 Jak słusznie zauważa M. Wojtak: „Takiego sposobu dookreślenia reguł wzorca gatunkowego nie spotyka się w żadnej innej sferze komunikacyjnej” (Wojtak 2004: 134).

7 Ujęcia genologiczne i szerzej – tekstologiczne oraz stylistyczno-pragmatyczne i kognitywne są obecnie preferowane także w odniesieniu do prawnej i prawniczej sfery komunikacji, zwłaszcza w literaturze zachodniej (zob. m.in.: Bhatia V.K. 1994, Kurzon D. 1997, Lötscher 2008).

2003). W dziedzinie badań skonwencjonalizowanych gatunków wypowiedzi prawnych czy okołoprawnych jest jednak jeszcze sporo do zrobienia – zarówno w zakresie typologii współczesnych form wypowiedzi (z wyodrębnieniem kanonicznych typów tekstu i postaci odbiegających od prototypów), jak i ich genezy oraz historycznego powiązania gatunków.

Zadaniem do zrealizowania pozostaje także połączenie dorobku i inspiracji płynących z rozwoju genologii lingwistycznej z nowszymi dokonaniem prawników w zakresie aksjologii prawa (Zirk-Sadowski 1984, Ziemiński 1990), a także wykładni, interpretacji czy hermenutyki tekstu prawnego (Zieliński 1982, Sarkowicz 1995, Leszczyna 1997) oraz praktycznego opracowania zasad techniki prawodawczej i redagowania tekstów legislacyjnych (Wronkowska, Zieliński 2004). Nowe koncepcje stylu, adaptujące kulturowo-komunikacyjne i kognitywne orientacje współczesnej lingwistyki (zob. m.in. Gajda 1983, Sandig 1986, Mazur 1990 i in.), wprowadzają jego rozumienie jako wytworu całościowych działań komunikacyjnojęzykowych, tj. jako intencjonalne wykonanie określonego działania w konkretnej sytuacji za pomocą tekstu, który jest mniej lub bardziej wierną aktualizacją przewidzianego dla takiej sytuacji wzorca tekstowego.

Zadania nowej stylistyki nie ograniczają się jednak do powierzchniowej rekonstrukcji struktur tekstowych i analizy leksykalno-gramatycznych wyznaczników stylu charakterystycznego dla danego gatunku wypowiedzi. Uwzględnienie postulatów badawczych – odnośnie do wyspecjalizowanych obszarów komunikacji – wymaga dziś kompetencji interdyscyplinarnej, łączącej wiedzę językową ze znajomością kontekstu historycznego i kulturowego; wartości, instytucji i obyczajów warunkujących wzorce komunikacyjnego zachowania się. Na razie realizowana jest, choć w niewielkim zakresie, współpraca lingwistów, jurystów i osób stosujących prawo w wymiarze teoretycznym (badania nad dyskursem prawnosądowym) i praktycznym (działania kodyfikacyjne i edukacyjne). Pożądane byłoby na pewno głębsze poznanie dokonań badawczych. Sprzyja temu częstsze interdyscyplinarne wykształcenie badaczy, które powinno być odpowiednio stymulowane. Okazuje się również, że zapoznawanie się nie tylko z historią przedmiotu badań, ale i przemianami koncepcji badawczych dostarcza inspiracji dla nowych ujęć, przełamujących dotychczasowe paradygmaty. I tak na przykład retoryka – do niedawna utożsamiana z teorią pięknego (ozdobnego) stylu, tj. obfitującego w tropy artystyczne – dziś odkrywa przed badaczami przede wszystkim swoje klasyczne oblicze jako wszechstronna teoria komunikacji słownej, łącząca badania nad stylem z logiką, etyką i gramatyką. Jako dziedzinę rozumowań dialektycznych odkrył ją na nowo już w połowie XX wieku belgijski uczony

Chaim Perelman, opracowując na nowo teorię argumentacji retorycznej, a w szczególności erystykę prawniczą, tj. wzorce argumentacji sądowej (zob. Perelman 1977, 1979). Jego postulaty znalazły pewne odzwierciedlenie również w polskich opracowaniach logiki praktycznej i erystyki dla prawników (Korolko 2001, Jabłońska-Bonca 2002), a także w wydawanych ostatnio nowych podręcznikach wymowy sądowej. Z punktu widzenia tekstologii lingwistycznej ważna jest retoryczna teoria tekstu, zarówno systematyka w zakresie rodzajów, gatunków i stylów prozy retorycznej, jak również kwestie kompozycji i spójności tekstu. Choć zagadnienia te były ujmowane w innych kategoriach niż te, którymi operują współczesne teorie tekstu, dobrze współgrają z nowszymi koncepcjami stylistyki integrującej w badaniach nad tekstami czynniki semantyczne, kulturowo-pragmatyczne i wyrażeniowe.

Literatura

- Arystoteles, [IV w. p.n.e.] 2009, *Retoryka. Retoryka dla Aleksandara. Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa.
- Bacon F., [1623] 1858–1861, *De Dignitate et Augmentis Scientiarum*. – *The Works of Francis Bacon*, t. III, wyd. J. Spedding, R.L. Ellis, D.D. Heath, London.
- Bhatia V. K., 1994, *Cognitive structuring in legislative provisions*. – *Language and the law*, red. J. Gibbons, London, s. 136–155.
- Cornu G., 1990, *Linguistique juridique*, Montchrétien.
- Dąbkowski P., 1915, *Nauka prawa w szkołach wydziałowych i podwydziałowych Komisji Edukacyjnej (1773–1794)*, Lwów.
- Dubisz S., 1983, *Komentarz stylistyczny do tekstu „Ustawy Rządowej z dnia Trzeciego Maja 1791 r.” – Epoka Konstytucji 3 Maja. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej w UW w dniu 3 maja 1983*, Warszawa, s. 74–82.
- Furdal A., 1973, *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*, Wrocław.
- Gajda S., 1983, *Styl jako humanistyczna struktura tekstu*, „Z polskich studiów slawistycznych” seria VI, t. 2., s. 235–243.
- Gajda S., 1992, *Współczesna stylistyka słowiańska – stan i perspektywy rozwojowe*, „Z polskich studiów slawistycznych”, seria VIII, s. 47–53.
- Gajda S., 2001, *Historia XX-wiecznej polszczyzny literackiej i jej odmian stylowych*. – *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa; s. 175–192.
- S. Gajda, 2004, *Język administracyjno-prawny w perspektywie językoznawczej i prawnoznawczej*. – *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole, s. 19–32.
- Gizbert-Studnicki T., 1986, *Język prawny z perspektywy socjolingwistycznej*, Kraków.

- Jabłońska-Bonca J., 2002, *Prawnik a sztuka negocjacji i retoryki*, Warszawa.
- Jadacka H., 1996, *Styl tekstów prawnych na tle innych odmian polszczyzny*, „Przegląd Legislacyjny” nr 3, s. 112–117.
- Jadacka H., 2002, *Poradnik językowy dla prawników*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1962, *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa.
- Korolko M., 1990, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa.
- Korolko M., 2001, *Retoryka i erystyka dla prawników*, Warszawa.
- Kość J., 1993, *Socjolingwistyczne aspekty komunikacji językowej w tekstach prawniczych (na przykładzie XVIII-wiecznych protokołów sądowych z ksiąg miejskich Chełma)*, „Socjolingwistyka”, t. 12/13, s. 155–167.
- Kożyna M.N., 1977, *Stilistika ruskogo jazyka*, Moskwa.
- Kurkowska H, Skorupka S., 1959, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa.
- Kurzton D., 1997, *Legal language: varieties, genres, registers, discourses*, „International Journal of Applied Linguistics”, nr 7, s. 119–139.
- Leszczyzna H., 1997, *Hermeneutyka prawnicza. Rozumienie i interpretacja tekstu prawnego*, Warszawa.
- Lizisowa M.T., 1995, *Podstawowe terminy prawne w statutach staropolskich na tle słowiańskim (studium semantyczne)*, Kraków.
- Lizisowa M.T., 1998, *Norma prawna jako wypowiedź ograniczona w tekście prawnym (na przykładzie materiału językowego staropolskiego)*. – *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin, s. 267–281.
- Lizisowa M.T., 2006, *Tekst – kontekst – interpretacja. W poszukiwaniu semiotyczno-dyskursywnych wzorców konkretyzacji języka*, Kraków.
- Lötscher, A., 2008, *Conceptual and Textual Structure in Legislative Texts. – Obscurity and Clarity in the Law. Prospects and Challenges*, red. A. Wagner, S. Cacciagu-idi-Fahy, Aldershot: Ashgate Publishing, s. 129–150.
- Malinowska E., 1992, *Gatunki urzędowe*, [w:] *Systematykacja pojęć w stylistyce*, red. S. Gajda, Opole, s. 149–153.
- Malinowska E., 1994, *Dyrektywność tekstów urzędowych*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, z. 15, s. 29–34.
- Malinowska E., 1999, *O poprawności tekstów urzędowych*, „Poradnik Językowy”, z. 8/9.
- Malinowska E., 2001, *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Opole.
- Markowski A., 1992, *Polszczyzna końca XX wieku*, Warszawa.
- Mazur J., 1990, *Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym (Z zagadnień teoretyczno-metodologicznych)*, „Socjolingwistyka”, t. 9, s. 71–86.
- Mistrík J., 1975, *Žánre vecnej literatúry*, Bratislava.
- Perelman Ch., 1977, *L'empire rhétorique. Rhétorique et argumentation*, Paris.
- Perelman Ch., 1979, *Logique juridique. Nouvelle rhétorique*, Paris.
- Pieńkos J., 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*, Warszawa.
- Rzeszutko M., 2003, *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Lublin.

- Sandig B., 1986, *Stilistik der deutschen Sprache*, Berlin-New York.
- Sarkowicz R., 1995, *Poziomowa interpretacja tekstu prawnego*, Kraków.
- Skubalanka T., 1984, *Historyczna stylistyka języka polskiego*, Wrocław.
- Szczepankowska I., 1999, *Perspektywy badań lingwistycznych nad językiem prawnym*, „Poradnik Językowy”, z. 5–6, s. 11–17.
- Szczepankowska I., 2004a, *Kultura języka prawnego w XVIII wieku – przyczynek do ewolucji zasad techniki ustawodawczej (od oświecenia po czasy współczesne)*. – teże, *Studia nad polszczyzną epoki stanisławowskiej*, Białystok, s. 11–60.
- Szczepankowska I. 2004b, *Język prawny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego, cz. I: Pojęcia prawne*, Białystok.
- Szczepankowska I., 2004c, *Język prawny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego, cz. II: Wypowiedzi normatywne*, Białystok.
- Szczepankowska I., 2005, *Kształcenie kompetencji komunikacyjnej Polaków w zakresie prawa – tradycja i współczesność. Wnioski dla przyszłej polityki edukacyjnej. – Polska polityka komunikacyjnojęzykowa wobec wyzwań XXI wieku*, S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta, red., Warszawa, 197–205.
- Szczepankowska, I. 2007, *Prawodawczy akt mowy – konwencja stylowa i ewolucja wypowiedzi w języku polskim*, „Stil”, nr 6, s. 77–88.
- Wagner A., Cacciaguidi-Fahy S. (red.), 2008, *Obscurity and Clarity in the Law. Prospects and Challenges*, Aldershot.
- Wilkoń A., 1987, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice.
- Wiśniewska H., 1982, *Lubelskie zeznania sądowe z XVIII wieku jako przykład dwufazowego procesu komunikacji*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” XXI, s. 129–141.
- Witosz B., 2005, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice.
- Wojtak M., 1988, *Elementy stylu urzędowego w Ortylach magdeburskich*, „Język Polski”, z. 4–5, s. 221–230.
- Wojtak M., 1992, *O stylowym wariancie języka na przykładzie tekstów urzędowych. – Systematyzacja pojęć w stylistyce*, red. S. Gajda, Opole, s. 141–147.
- Wojtak M., 1993, *Styl urzędowy. – Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 147–162.
- Wojtak M., 2004, *Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zarys problematyki. – Język – prawo – społeczeństwo*, E. Malinowska, red., Opole, s. 131–141.
- Wronkowska S, Zieliński M., 2004, *Komentarz do zasad techniki prawodawczej z dnia 20 czerwca 2002 r.*, Warszawa.
- Wyderka B., 1990, *O składni kilku śląskich zabytków piśmiennictwa kancelaryjnego z XVIII wieku*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 26, Warszawa, s. 83–98.

- Wyderka B., 1991, *Język polski w śląskich dokumentach kancelaryjnych z XVIII wieku. Elementy struktury i pragmatyki tekstu*, „*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*”, t. 27, Warszawa.
- Zajda A., 1990, *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*, Kraków.
- Zieliński M., 1982, *Interpretacja jako proces dekodowania tekstu prawnego*, Poznań.
- Zieliński M., 1992, *Wypowiedzi dyrektywne w praktyce językowej*. – Z. Ziemiński, M. Zieliński, *Dyrektywy i sposób ich wypowiedzania*, Warszawa.
- Zieliński M., 1999, *Języki prawne i prawnicze*, [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, W. Pisarek, red., Kraków 1999, s. 50–74.
- Ziemiński Z., 1990, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa.
- Ziomek J., 2000, *Retoryka opisowa*, Wrocław.
- Zirk-Sadowski M., 1984, *Rozumienie ocen w języku prawnym*, Łódź 1984.
- Zmigrodzka B., 1997, *Testament jako gatunek tekstu*, Katowice.

Legal and Judicial Communication from the Perspective of Rhetoric, Stylistics and Textology

This paper provides a synthetic overview of the research approaches to date which refer to the sphere of legal and judicial communication, with particular attention given to disciplines such as rhetoric, stylistics and linguistic textology. This overview is aimed at presenting a certain tradition of research on the style of utterances performed in the sphere of legal and judicial communication, on the one hand, and at indicating deficiencies within the discussed issues and description methods employed, on the other hand. The author emphasises the significance of the discussion on the so-called judicial genre in the classical rhetoric and the development – on the ground of Slavic stylistics – of the concept of social functional styles and, in relation to this, the distinction of the so-called administrative style, which includes the legal discourse. She also appreciates the pragmatic and communicative breakthrough in linguistics which occurred in linguistics under the influence of the theory of speech acts by J. L. Austin and J. R. Searle. The combination of research on speech acts with the analysis of the genre and style diversification of utterance seems particularly fruitful when referred to the legal and judicial discourse. The aim of the researcher is also to outline the prospects for further research which might be inspired by achievements on the ground of linguistic genology and new stylistics which take advantage primarily of the pragmalinguistic and cognitive inspirations. The author also points to research areas in which interdisciplinary cooperation between linguists and law theoreticians would be desired.

Keywords: legal communication, judicial discourse, rhetoric, stylistics, textology.